

BAHREYN'E ARAP BAHARI GELİR Mİ?

Muhammet ÖRTLEK

Fatih Üniversitesi Tıp Fakültesi Destek Hizmetleri Müdürü
muhammetortlek@fatih.edu.tr

Özet

Arap Baharı Tunus'ta başladı ve Kuzey Afrika'dan Ortadoğu coğrafyasına yayıldı. Arap Baharı'nın yayıldığı ülkelerde, devlet yöneticileri direniş gösterirken, muhalif unsurlar tarafından desteklenmektedir. Ülkeden ülkeye muhaliflerin mezhepsel ve etnik durumları farklılık gösteriyor. Ancak talepleri hep özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan hakları, sosyal ve ekonomik refah üzerinde yoğunlaşıyor. Bu çalışmada Bahreyn'de Şiilerin hak arayışı, Manama Dökümanı, sivil aktivistler, muhalefet unsurları ve iktidar yanlılarının tutumları ile Bahreyn'in mevcut durumunun bölge ülkelerine etkisi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bahreyn, Arap Baharı, Şii Muhalefet, bölge ülkeleri.

Alan Tanımı: Bahreyn, Arap Baharı.

DOES ARAB SPRING COME TO BAHRAIN?

Summary

Arab Spring began in Tunisia and spread to the geography of North Africa and the Middle East. While Arab Spring was spreading to the countries, government officials resisted but Arab Spring supported by dissident elements. Sectarian and ethnic opponents differ from country to country situations. However, all their demands for freedom, democracy, equality, the rule of law, human rights, focusing on the social and economic welfare. In this study, the Shiites in Bahrain for their rights, Manama Document, the attitudes of civil activists and supporters of the opposition and ruling elements of the countries, the effect of the current state of Bahrain to the region are evaluated.

Key Words: *Bahrain, the Arab Spring, Shiite Opposition, countries in the region.*

Field Description: *Bahrain, The Arab Spring.*

Jel Code: *F5, F59, Z19.*

1. Giriş

Bahreyn’de hak arayışları, birçok Arap ülkesinden farklı olarak Arap Baharı’na değil, ülkenin bağımsızlığından 50 yıl öncesine dayanır (Ayhan, 2012). Bir toplumsal çatışma unsuru olarak Bahreyn’deki mezhep çelişkisi ise Al-Halife ailesinin, 1782-1783 tarihlerinde İranlı Şii yöneticilerin bölgeden çıkartılmasına kadar uzanır (FCO, 2012). Ancak 2011 tarihinde başlayan ve kısa sürede etkileri tüm bölgede hissedilen Arap Baharı’nın Bahreyn’de olayların tırmanmasında yaptığı katalizör etkisiyle ilk kez rejimin yıkılması gerektiğinin telaffuz edildiği, hatta “krala ölüm” sloganlarının atılabildiği (The Economist, 2012) gerçeği göz ardı edilemez (FCO, 2012). Bölge politikası açısından bakıldığında ise güncel haliyle ülkedeki istikrarsızlık İran-Suudi Arabistan çekişmesi ile küresel güçlerin çıkarlarının etkisi altındadır.

Bu kısa girişten sonra ülkenin iki yıla yaklaşan Arap Baharı sürecindeki değişimler bağlamında bazı hususlar göze çarpmaktadır. Parlamenter monarşi ile yönetilen ülkede 40’ar üyeden oluşan ve biri doğrudan Kralın atadığı isimlerden oluşan üst meclis (Şura Meclisi), diğeri ise seçimlerle belirlenen alt meclis (Nuwwab Meclisi) olmak üzere iki meclisli bir yapıya sahipken meclisin yasama, başbakan ve bakanları belirleme yetkisinin bulunmaması sistemin en zayıf noktalarından biridir. Modern anlamda siyasal partilere izin verilmediği halde, 2005 yılında çıkarılan bir kanunla siyasal parti yapısına yakın bir durum sergileyen derneklere ilişkin düzenleme yapılmış olup seçimlere bağımsız adayların yanı sıra bu derneklerin oluşturduğu listelerle girilmektedir (CIA, 2012).

2. Bahreyn’de Şiilerin Hak Arayışı

Bahreyn resmi olarak 15 Ağustos 1971’de İngiltere’den bağımsızlığını ilan etti. Bağımsızlıktan bu güne kadar Sünni elitler ile Şii halk arasında mezhepsel gerginliklere sahne oldu. 1 milyon 195 bin olan nüfusun yüzde 48.9 Bahreyn vatandaşıdır (bahrain.bh, 2012). Ülkede Şiiilerin toplam nüfusa oranı yüzde 70 civarlarında olduğu ileri sürülmektedir. Mezhepsel olarak Caferi Şiiilerinden olan Bahreyn Şiiileri, ülkede çoğunluğu oluşturmalarına rağmen yönetici Sünni elit tarafından siyasal, ekonomik ve sosyal olarak dışlanmaktadır. Bu dışlanmalar dolayısıyla Şiiiler 1922, 1938 ve 1954-1956 arası dönemlerde yönetim karşıtı gösterilerde bulunmuşlardır (Ayhan, 2012).

Şiiiler Bahreyn’de idari, siyasal, ekonomik ve sosyal reform talep etmektedirler. Şiiilere yönelik ayrımcılık işten çıkarmalara varınca işsizlik ve yoksulluktan da olumsuz olarak etkilenmeye başladılar. Bununla birlikte ülkede nüfus olarak çoğunluk olmalarına rağmen 2006 ve 2010 seçimlerinde Nuwwab Meclisi için Şiiilerin 18 parlamenter çıkarmaları ciddi gerginliklerin yaşanmasına neden oldu. Şura Meclis’inde ise 25’e 15 Sünni-Şii dengesi sağlanmaktadır. Seçim sisteminin ve seçim bölgelerinin Şiiilerin 16-18 kişi arası parlamenter çıkartacak şekilde oluşturulması Şiiilerde tepkiye yol açmıştır (Ayhan, 2012). Mezhepsel ayrımcılık, sosyal dışlanma ve artan işsizlik Şii kesimde toplumsal patlamaya yol açmıştır. Böylelikle Şiiiler başkent Manama’nın İnci Meydanı’nda toplanmaya başlayarak yönetim karşıtı protesto gösterilerinde bulundular.

8 Martta Al-Haq Partisi başkanı Hassan Mushaima da diğer Şii gruplarla birlikte “Bahreyn Cumhuriyeti için Koalisyon” (Al Tamimi, 2011) düşüncesini açıkladı. Muhalif Şii hareketler 14 Mart 2011 tarihini “Öfke Günü” ilan ettiler. Şii Gençlik gruplarının oluşturduğu 14 Şubat Hareketi ile diğer muhalif grupların çoğunluğunun yönetime yönelik talepleri: Daha güçlü bir parlamento, Başbakanın meclis tarafından belirlenmesi, bakanların icraatlarının meclis denetimine tabi tutulması, rüşvet ile daha etkin mücadele, tutukluların serbest bırakılması, Şiiilere eşit haklar tanınması, Sünni göçmenlerin vatandaşlığa alınmasının durdurulması ve son olarak sert tutumu nedeniyle Kralın istifası şeklinde sıralanabilir (Focus.de, 2011). Bu kapsamda Al-Wefaq önderliğindeki Şiiiler “Manama Dökümanı”ni deklare edip taleplerini duyurdular.

3. Manama Dökümanı

1. Halkın iradesini temsil eden halk tarafından seçilmiş hükümet, başbakanı halkın seçebilmesi. 2. Seçim sisteminde gerçeğe uygunluk, seçim bölgelerinde ve insanlar arasında siyasi eşitliğin güvence altına alınması. Seçim sürecini yönetmek için bağımsız bir komisyon kurulması. 3. İki meclisli sistem yerine, tek yasama ve düzenleyici yetkilere sahip bir tek meclisten oluşan yapı. 4. Hem mali hem de idari yürütme erkinin tarafsız olması. Bağımsız bir güvenilir yargı sisteminin oluşturulması. Yargı sisteminin şeffaf olarak hareket etmesi. 5. Ordu ve güvenlik teşkilatının her zaman insan haklarına saygı göstermeleri için eğitim almaları. Güvenlik güçleri aracılığıyla muhalefet bastırılmamalı. 6. Siyasal vatandaşlık: Şaibeli yollarla pasaport verilmemeli. Son 20 yılda verilen vatandaşlık vakalarını incelemek için bir komite kurulmalı. 7. Ayrımcılık: Bu yanlış politikadan ve ayrımcı uygulamaların her türlü ortadan kaldırılması. 8. Resmi medya: Tüm vatandaşları görüşlerini kapsayan yeni bir medya politikası belirlenmeli.

Muhalefet “Geleceğin Bahreyn”i için siyasi partilerin kurulması, sivil toplumun güçlendirilmesi, insan haklarına saygı gösterilmesi; ifade, toplanma ve kişisel özgürlüklerin önündeki engellerin kaldırılması ve tam olarak demokrasinin geliştirilmesini istemektedir. Muhalifler diğer taraftan her türlü etnik, dini ve mezhepsel ayrımcılık uygulamalarının kaldırılmasını ve işten çıkarılanlara işlerinin iadesi edilmesini istemektedirler.

Ayrıca muhalifler ülke ekonomisinin geliştirilmesi için piyasa ekonomisi, sürdürülebilir rekabet, şeffaflığın sağlanması, yerli ve yabancı yatırımları cazip hale getirilmesini talep etmişlerdi. Bütün bunlar için 13 Mart 2011 tarihinde Veliaht Prens tarafından açıklanan yedi ilkeye dayanan, yönetim ve muhalefet güçleri arasında bir diyalog süreci başlatılmalıdır (Manama Document, 2012).

Bütün bu talepler Al-Halife yönetimi tarafından uzun süre görmezlikten gelinmiştir. Hatta 14 Şubat 2011 olaylarının hemen akabinde olumlu sinyaller vermesine rağmen, Nisan ortalarında aralarında Al-Wifak'ın da bulunduğu en büyük iki muhalif grubun faaliyetleri yasaklanmıştır (The Economist, 2012). Bununla da yetinmeyen yönetim tarafından, hem gösterilere katılanları ve onlara yardım edenleri, hem de gösteriler sırasında yaralananları tedavi eden sağlık görevlilerine ağır cezalar verilmiştir. Gösterilerin aralıklarla ve daha az katılımı da olsa devam etmesine karşın, Ocak 2012'de sağlık görevlilerine verilen cezaların hafifletilmesi, gösteriler sırasında öldürülenlerin ailelerine tazminat verilmesi ve göstericilere karşı şiddet kullanan ve öldürme fiili işleyen polislerin yargılanmasının kabul edilmesi siyasi ve toplumsal istikrar yönünde atılmış ciddi adımlar olarak algılanmıştır (Focus.de, 2011). Ancak düşük yoğunluklu da olsa 2012 yılı boyunca aralıklarla gösteriler devam etmiş, Eylül ve Ekim aylarında göstericilerle polis arasında yer yer çatışmalar meydana gelmiş ve yakalanan göstericilere ABD'nin, insan hakları aktivistlerinin cezalandırılmaması yönündeki uyarılarına rağmen yüksek cezalar verilmiştir (The Economist, 2012).

Öte yandan protesto gösterilerinde güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu hastaneye kaldırılan yaralıları tedavi etmeye çalışan hemşire ve doktor gibi sağlık personeline yönelik, Bahreyn yönetimi tarafından işten çıkarmalar yaşanmıştır. Uluslararası insan hakları örgütlerinin dikkatini çeken bu gelişmeler Bahreyn hakkında tutulan raporlarda olumsuzluklar belirtilmiştir (HRW, 2011).

Bahreynli Şiiler ülkede istikrarın sağlanması için ülke yönetiminin Manama Dokümanı'nın, Prens Salman'ın 7 Prensiplik olarak adlandırılan reform planının ve 23 Kasım 2011 tarihli Bahreyn Bağımsız Soruşturma Komisyonu'nun raporlarının (BICI Report, 2012) dikkate alınmasını talep etmektedirler. Bahreyn'de çoğunluğun sesine kulak vermeyen yönetimin, muhalif Şii gösterilerini izlemek zorunda kalacağına benzemektedir.

Dolayısıyla Şiiler isyanın (Şubat İntifadası) birinci yıldönümü olan 14 Şubat 2012'de Manama'da büyük gösteriler düzenlediler. 9 Mart 2012'de de Şeyh İsa Kasım'ın çağrısı üzerine toplanan Şiiler yaklaşık 100 bin protestocu ile demokratik taleplerini bir kez daha ifade ettiler. Gösteriler Kasım ve Aralık 2012

tarhinde de sürmüştür. En son 17 Aralık 2012'de 13 insan hakları savunucusunun hapis cezalarına çarptırılmaları ise ülkede yeni daha büyük bir ayaklanmanın ve karışıklığın meydana geleceğine işaret etmektedir. Abdulwahab Hussain, Hassan Mushaima, Abdulhadi Al Khawaja, Abduljalil Al Singace, Mohammed Habib Al Miqdad, Saeed Mirza Al Nouri ve Abduljalil Al Miqdad ömür boyu; Mohammed Hassan Jawad, Mohammed Ali Ismael ve Abdul Hadi Al Mukhodher 15'er yıl; Ebrahim Sharif, Abdullah Isa Al Mahroos ve Salah Hubail Al Khawaj da 5'er yıl hapis cezasına çarptırılmışlardır (Jadaliyya, 2012).

4. Şii Muhalefet Unsurları

4.1. Siyasi Partiler: Al-Wefak Partisi (Fenton, 2011), Pro-Hümeynici ve İran yanlısı Al-Haq Partisi (Al Tamimi, 2011), Waad Partisi (The National, 2011), Amal Partisi (BCHR, 2012-a).

4.2. Topluluklar, Formlar, Hareketler ve Dernekler: Gençlik Kanadı (Al Tamimi, 2011), Ulusal Buluşma, İlerlemeci Forum, Ulusal Kardeşlik, İslami Hareket (Alwefaq, 2011), Waad Partisi taraftarı Ulusal Demokratik Hareket Topluluğu, Demoratik İlerleme Platformu (Waad, 2012), Ulusal Demokratik Meclis Topluluğu, Alekha Ulusal Topluluğu, Ulusal Demokratik Topluluk (BAKH, 2012), HAQ Özgürlükler ve Demokrasi Hareketi (HAQ, 2012), Amal Partisi taraftarı İslami Hareket Topluluğu, Bahreyn İnsan Hakları ve Gençlik Topluluğu (BCHR, 2012-b), Bahreyn Hemşireler Topluluğu, Bahreyn Öğretmenler Birliği (Arab Women Spring, 2012) Bahreyn İnsan Hakları Merkezi, Bahreyn İnsan Hakları için Gençlik Topluluğu (Polity, 2010), Al-Zehra Yetimlere Yardım Derneği.

4.3. Şahıslar: Al Haq Partisi'nde öne çıkan isimler Hassan Ali Mushaima, Abduljalil al Singace. Al Wefak Partisi'nden Abdulwahab Hussain, Ebrahim Sharif (Al Tamimi, 2011) ve Abdul Wahab Hussain Ahmed. Amal Partisi'nden Sheikh Mohammed Ali al-Mahfoodh, Sheikh Abdul Adheem Al Muhtadi ve Hisham Al Sabagh (BCHR, 2012). Matar Ebrahim Matar, Abdullah al Khawaja, İnsan Hakları Derneği'nden Nabeel Rajab, Sami Seyadi, Hameed Al Muaalah (Waad, 2012). Jawad Fairouz, Kadın aktivistlerden Bushra Alhendi (BAKH, 2012). İnsan hakları savunucularından Sayed Yousif Al-Muhafdhah, Haji Majeed

ve Zainab Al-Khawaja. Al-Zehra Yetimlere Yardım Derneği Başkanı Mohammed Habib Al-Megdad. Siyasi, sosyal ve eğitimci aktivistlerden Abduljalil Radhi Al-Megdad, Saeed Mirza Ahmed Noori, Mohammed Ali Radhi ve Mohammed Hasan Jawad. Bayan Massoma Al-Sayed, Abdullah Alhashemi, Salman Darwish, Ali Mohamed Watheqi, Ali Alhayki, Ali Adulemam, Mohamad Al-Tal ve Nader Abdulemam. Bahreyn İnsan Hakları ve Gençlik Topluluğu Başkanı Mohammed Al-Maskati (BCHR, 2012). Özgürlük ve eşitlik mücadelesinde öne çıkan bayan aktivistler Rula al-Saffar Bahreyn Hemşireler Topluluğu Başkanı, Dr. Nada Dhaif ve Bahreyn Öğretmenler Birliği Başkan Yardımcısı Jalila Al Salman. Bayan gazeteciler ise Nada Alwadai, Lamees Dhaif, Naziha Saeed ve Reem Khalifa (Arab Women Spring, 2012).

5. Sünni İktidar (Kral) Yanlısı Unsurlar

Bahreyn’de muhalefet unsurlarının karşısında yani iktidar yanlısı olanlar da mevcuttur. Bu unsurlar ise yönetimin kendilerine vermiş olduğu imkanları bırakmamakta kararlılar. 1700’lü yılların sonlarından bugüne kadar Halife ailesi tarafından yönetilen Bahreyn, azınlık Sünni elitin çoğunluk Şiiiler üzerindeki tahakkümüne sahne olmaktadır. İktidar yanlıları, Şiiilerin özellikle Al-Wefaq Partisinin İran tarafından kontrol edildiği iddialarını ortaya atıyorlar. İktidar taraftarı unsurlar şöyle sıralanmaktadır:

5.1. İktidar Yanlısı Bloklar ve Gruplar

Müslüman Kardeşler, Al-Asalah Bloğu (İçerisinde 2 Blok mevcut), Al-Mustagbel Bloğu (Al-Asalah içindeki 1. Blok, Başbakana yakın, seküler ve Sünni), Al-Minbar Bloğu (Al-Asalah içindeki 2. Blok, Müslüman Kardeşler, İlerlemeci Demokratik Topluluk), Selefiler (Polity, 2010).

6. Sonuç

Arap Baharı genel olarak otoriter yönetimlere karşı çoğunluğun istediği özgürlükler, insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, ekonomik ve sosyal gelişmeleri içermektedir. Bu kapsamda Bahreyn’de de söz konusu talepler sağlanmadıkça Şii isyanlarının devam etmesi kaçınılmazdır. Bahreyn’deki Şii ayaklanmaları Körfez’in Sünni yönetimlerinde de çekincelere neden olmaktadır. Ayaklanmaların başladığı ilk dönemlerde Bahreyn’e Körfez İşbirliği Konseyi üyelerinden Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman’ın askeri ve güvenlik güçlerini göndermeleri ve olaylara müdahalede bulunmaları, bu ülkelerin Şiiilerden (İran’dan) çekincelerinin ciddiyetini göstermektedir. Daha sonraları Bahreyn’in Suudi Arabistan ile birleşmesi gündeme gelmişse de Kuveyt ve Umman’ın karşı çıkmaları (Katzman, 2012) ile bu girişim neticesiz kalmıştır. Uluslararası destekten yoksun görünen Bahreyn’in Şii ayaklanması bölgenin Sünni yönetimlerinin tetikte kalmasına neden olurken, bugüne kadar yaşanan gelişmelerden anlaşıldığına göre yakın zamanda Bahreyn’e Arap Baharı’nın gelemeyeceği kuvvetle muhtemeldir.

KAYNAKLAR:

Ayhan, Veysel, “*Bahreyn’de Şubat İntifadası: İsyân ve Müdahale*”,
<http://www.impr.org.tr/bahreynde-subat-intifadasi-isyân-ve-mudahale/> [İndirme Tarihi: 23.12.2012]

Foreign And Commonwealth Office (FCO), 2012.
<http://www.fco.gov.uk/en/travel-and-living-abroad/travel-advice-by-country/country-profile/middle-east-north-africa/bahrain?profile=history>
[İndirme Tarihi: 22.12.2012]

The Economist, “*Bahrain’s Shias Getting Back Out There*”, 2012.
<http://www.economist.com/blogs/pomegranate/2012/12/bahrains-shias> [İndirme Tarihi: 23.12.2012]

CIA, “*The World Factbook*”, 2012.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ba.html>

[İndirme Tarihi: 22.12.2012]

“*Kingdom of Bahrain*”, 2012. <http://www.bahrain.bh> [İndirme Tarihi:23.12.2012]

Al Tamimi, Aymenn Jawad, “*Bahrain: Can The U.S. Do Anything?*”, 19.06.2011.

http://www.americanthinker.com/2011/06/bahrain_can_the_us_do_anything.html

[İndirme Tarihi: 23.12.2012]

“*Focus*”, 19.02.2011.

http://www.focus.de/politik/ausland/krise-in-der-arabischen-welt/tid-22930/grosses-dossier-zum-arabischen-fruehling-aus-unterdrueckten-werden-helden-bahrain_aid_656368.html [İndirme Tarihi: 22/12/2012]

“*Manama Document*”, 2012.

<http://alwefaq.net/index.php?show=news&action=article&id=5934>

[İndirme Tarihi: 23.12.2012]

HRW, Human Rights Watch, “*Bahrain: Systematic Attacks on Medical Providers*”, 18.07.2011.

<http://www.hrw.org/en/news/2011/07/18/bahrain-systematic-attacks-medical-providers> [İndirme Tarihi: 24.12.2012]

BICI Report, “*Bahreyn Bağımsız Soruşturma Komisyonu Raporu*”, Kasım 2012.

<http://www.bici.org.bh/BICIreportEN.pdf> ve <http://pomed.org/one-year-after-bici-bahraains-escalating-crisis-and-options-for-u-s-policy/> [İndirme Tarihi:24.12.2012]

Bahrain Center for Human Rights, “*Bahrain 13 Prisoner Group Meets with Delegation from OHCHR*”, 17.12.2012.

<http://www.jadaliyya.com/pages/index/9169/bahrain13-prisoner-group-meets-with-delegation-fron> [İndirme Tarihi: 24.12.2012]

Katzman, Kenneth. “*Bahrain: Reform, Security, and U.S. Policy*”, Congressional Research Service, 06.11.2012. 06 November 2012.

<http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/95-1013.pdf> [İndirme Tarihi: 24.12.2012]

Fenton, Jenifer. “*Bahrain: A Face of Opposition*”, 26.06.2011.

<http://insidethemiddleeast.blogs.cnn.com/tag/cnn-producer-jenifer-fenton/>
[İndirme Tarihi: 23.12.2012]

“*Seven Bahrain Opposition Leaders Arrested*”,

<http://www.thenational.ae/news/world/middle-east/seven-bahrain-opposition-leaders-arrested> [İndirme Tarihi: 23.12.2012]

“*Statement by the Political Societies*”, 23.02.2011.

<http://alwefaq.net/index.php?show=news&action=article&id=5577> [İndirme Tarihi: 23.12.2012]

“*National Democratic Action Society (Waad)*”,

<http://www.aldemokrati.org/en/index.php> [İndirme Tarihi: 23.12.2012]

“*Bahreyn Adalet ve Kalkınma Hareketi (BAKH)*”, 2012.

<http://www.bahrainjdm.org/2012/05/17/opposition-parties-slam-treatment-of-prisoners-in-dry-dock-prison/> [İndirme Tarihi: 23.12.2012]

“*HAQ, Özgürlükler ve Demokrasi Hareketi*”, 2012.

http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session1/BH/MLD_BHR_UPR_S1_2008_MovementofLibertiesandDemocracyHAQ_%20uprsubmission.pdf
[İndirme Tarihi: 24.12.2012]

“Bahrain Center for Human Rights (BCHR)”, 2012.
<http://www.bahrainrights.org/en/node/5547> [İndirme Tarihi: 24.12.2012]

“Arab Women Spring”, 2012.
<http://arabwomenspring.fidh.net/index.php?title=Bahrain>
[İndirme Tarihi: 24.12.2012]

“Bahreyn’e Özgürlük”, 2012.
<http://bahrainfreedom.org/Home.aspx> [İndirme Tarihi: 24.12.2012]

“Polity IV Country Report Bahrain 2010”,
<http://www.systemicpeace.org/polity/Bahrain2010.pdf> [İndirme Tarihi:
24.12.2012]